

L'ESTRUCTURA TERRITORIAL AL BISBAT DE GIRONA

PER

MARGARIDA CASTAÑER*
JOSÉ ANTONIO DONAIRE*
ISABEL SALAMAÑA*

INTRODUCCIÓ-PRESENTACIÓ

L'any 1991 el Bisbat de Girona va encarregar al Departament de Geografia de la Universitat de Girona un estudi sobre l'estructura socio-econòmica del Bisbat de Girona amb la finalitat de dibuixar les àrees funcionals que estructuraven aquest espai i poder endegar, a la llarga, una reforma dels actuals límits de l'arxiprestat.

Els estudis sobre l'organització del territori han estat un tema recurrent en la literatura geogràfica dels darrers decennis. D'ençà la proposta de la divisió territorial catalana elaborada el 1932, un ampli ventall de treballs han aportat nous criteris, nous plantejaments i nous límits sobre l'estructura espacial del Principat. Alguns autors redefinien els espais supracomarçals; altres es plantejaven la viabilitat de la proposta del 32; finalment, un estol de científics elaboraven, amb una metodologia molt diversa, els contorns dels espais rodals.

Davant d'aquestes doctes disquisicions, una nova proposta pot semblar agosserada o reiterativa. Per aquest motiu, van procurar dotar el treball d'un valor sintètic: Hom no pretén establir un nou model per al conjunt de Catalunya, sinó recollir les aportacions realitzades en una àrea concreta. Tanmateix, l'anacronia d'alguns estudis com també l'aparició recent de noves pautes territorials ha fet inevitable la recollida i interpretació de les dades més recents.

* Professors de geografia de la Universitat de Girona.

En resum, el treball discorre per dos camins paral·lels:

– Una primera part il·lustra el comportament territorial de diverses variables socio-econòmiques, com el comportament de la població, la distribució territorial de les activitats agro-pecuàries, els factors de localització industrial, l'oferta de béns i serveis, l'impacte del turisme o la vertebració del territori a partir dels eixos viaris.

– La segona part recull les diferents divisions administratives i propostes d'organització territorial per a l'àmbit d'estudi. Hom inclou les divisions de caire institucional, és a dir, l'organització de l'Estat en el territori, la implantació de la societat civil i religiosa –per exemple, l'Església– o consideracions merament científiques, exemptes d'una voluntat d'aplicació directa.

Les conclusions són fruit de la confluència d'ambdós camins. L'escenari de l'estudi és el territori definit pel Bisbat de Girona, és a dir el conjunt espacial format per les comarques de l'Alt i Baix Empordà, la Garrotxa, el Pla de l'Estany, el Gironès, la Selva i el que anomenem Alt Maresme.

No és un espai insòlit. Els seus contorns evocuen els límits establerts per la divisió corregimental l'any 1714. Més recentment, la Ponència per a la Divisió Territorial de Catalunya (1932) establí una divisió en 38 comarques i 9 espais supracomarçals, dels quals l'anomenada Regió II s'apropa als contorns de la superfície del Bisbat, a excepció de l'Alt Maresme. La inclusió de l'Alt Maresme va plantejar greus problemes metodològics. La major part de les obres consultades prenen com a referència l'àmbit provincial, que exclou les terres de l'Alt Maresme. En algunes ocasions, no ha estat possible incorporar referències alternatives.

ELEMENTS BÀSICS DE L'ESTRUCTURA TERRITORIAL

L'anàlisi de les diverses variables ens ha mostrat com aquestes modelen –amb major o menor grau– l'estructura territorial de l'àmbit d'estudi. Tanmateix, dos factors esdevenen els protagonistes: la xarxa urbana i les comunicacions.

Hom pot simplificar l'estructura territorial com un entramat de *punts* connectats entre si per diversos eixos. Els punts que configuren l'espai són els *nuclis de població*. La seva extensió sobre el territori és molt heterogènia i té una tendència a la formació d'una estructura jeràrquica. Entre els diversos nuclis de població, i amb el suport de la xarxa de comunicacions, s'estableixen relacions de dependència. Les localitats tendeixen a agrupar-se en

unitats territorials de diverses magnituds, generalment al voltant d'un nucli central que esdevé un proveïdor de serveis, de béns o de treball, dels quals no poden disposar els nuclis més petits.

La magnitud de l'àrea territorial funcional està en funció del grau de cohesió que establim *a priori*. Si partim d'unes relacions estretes, a partir d'una extrema mobilitat laboral i la prestació de béns i serveis bàsics, el territori restarà esmicolat en un mosaic de petites unitats funcionals. Si, al contrari, analitzem la prestació de béns i serveis molt específics, establim una divisió territorial composta d'una o dues àrees funcionals.

L'anàlisi de les diferents dades ha testimoniat la presència de dos nivells essencials de divisió territorial. El nivell bàsic estaria format per unitats elementals que agrupen municipis estretament vinculats, que es correspon a grans trets a l'espai rodal o -d'acord amb la divisió eclesiàstica- els arxiprestats. El nivell superior està conformat a partir de la centralitat de Girona, que genera al seu voltant una àrea de grans dimensions, amb límits imprecisos.

Diverses consideracions empíriques posen de manifest l'existència de relacions intermèdies entre ambdues unitats, prou definides com per donar lloc a un tercer nivell d'organització territorial. En resum, l'estructura territorial de l'espai gironí sembla fonamentada en tres nivells de relacions, que designarem amb els termes de "*nivell bàsic*", "*nivell intermedi*" i "*nivell superior*".

MODELS BÀSICS D'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL

En l'àmbit d'estudi podem distingir tres models d'organització territorial amb comportaments diversos, fet que implicarà que els nivells de jerarquia d'una àrea no es corresponguin amb els d'una altra. Ens cal, per tant, determinar el model i analitzar el comportament per a cada un d'ells dels diversos nivells de jerarquia que articulen el territori:

Model de concentració

S'estableix en aquelles àrees on un elevat nombre de localitats amb una població molt reduïda depenen molt estretament d'un nucli central de dimensions demogràfiques desproporcionades. Els principals nuclis que conformen aquest model són Figueres, Olot i Girona. Els factors que defineixen la centralitat de cada localitat són molt diversos. Al marge d'aquests tres nuclis, altres

localitats han consolidat un model de centralitat molt similar, si bé l'àrea d'influència que generen és sensiblement inferior: la Bisbal i Banyoles. És el model propi de les terres septentrionals de l'interior.

– En aquest model, el nivell *superior* de la jerarquia juga un paper secundari, ja que la influència de Girona no és massa elevada. Figueres i Olot ofereixen a les localitats de la Garrotxa i l'Alt Empordà els béns i serveis que necessiten. Unes relacions més intenses mantenen l'àrea de la Bisbal i de Banyoles, molt més properes geogràficament i amb menor capacitat d'atracció que els nuclis septentrionals.

– El nivell *intermedi* de jerarquia esdevé el principal protagonista del funcionament territorial de l'àrea. Les localitats s'agrupen entorn d'un nucli central que genera al seu voltant una gran àrea d'influència, amb uns límits molt similars als espais comarcals. Tanmateix, la localitat de la Bisbal, encerclada per l'eix Palafrugell-Palamós-Sant Feliu de Guíxols a Llevant, i Girona a Ponent, dona lloc a una unitat amb característiques més properes al nivell inferior que a l'intermedi.

– El nivell *inferior* manté una significació molt limitada. La capacitat d'atracció del nucli central és tan intensa que no permet l'aparició d'unitats territorials de curt abast.

En aquest sentit, els espais rodals només es dibuixen als llimdars de l'àrea d'influència d'una determinada localitat central. Les localitats de Besalú, Amer o Torroella en són testimoni. En determinades ocasions, l'aparició d'unitats inferiors està motivada per la marginalitat d'un determinat espai a conseqüència de les imposicions del relleu. D'aquesta manera, la serra de l'Albera o les muntanyes de Roda han afavorit el creixement de centres inferiors, com la Jonquera o Llançà.

Model de dispersió

Propi d'aquelles àrees on conviuen –en proporcions similars– nuclis amb un elevat nombre d'habitants i localitats amb uns nivells demogràfics reduïts. Les ciutats que constitueix aquest model coincideixen geogràficament amb l'arc litoral que s'estén des de Portbou fins a Arenys de Mar. L'estructura territorial d'aquesta àrea està caracteritzada per nuclis amb alts nivells demogràfics, que centralitzen al seu entorn un o dos municipis veïns. Les comunicacions afavoreixen una íntima relació dels diversos nuclis litorals entre si i un fàcil accés a la capital provincial.

En resum, és el model propi de l'arc litoral, si bé les localitats més representatives es situen entorn la Baixa Costa Brava i l'Alt Maresme.

– El nivell *superior* de la jerarquia presenta una significació desigual. Les localitats més ben connectades a partir dels trams comarcals estableixen unes relacions freqüents amb Girona en l'abastament dels béns i serveis més especialitzats. En alguns casos, la ciutat de Figueres pren el paper de nucli central, de manera que Roses o Castelló, gràcies a un model de comunicacions radiocèntric, mantenen vincles molt estrets amb la capital de l'Alt Empordà. Tanmateix, determinades localitats resten excessivament allunyades de la capital provincial o d'un nucli amb un alt grau de dotació de serveis. En aquests casos, els mateixos municipis tendeixen a incrementar llur oferta i potenciar les relacions amb els nuclis veïns (eix Tossa de Mar-Lloret de Mar-Blanes i l'Alt Maresme).

– El nivell *intermedi* està mancat de sentit, ja que la centralitat provincial o el dinamisme del litoral fan innecessària l'aparició d'un tercer nivell. Aquells serveis que no poden ésser oferts per la pròpia localitat o pels nuclis veïns són canalitzats vers Girona.

– El nivell *bàsic* esdevé la peça clau de l'articulació territorial. La presència d'un important nombre de localitats molt poblades veïnes a nuclis amb un escàs potencial demogràfic condiciona l'aparició de relacions de curt abast molt intenses. Les unitats territorials que s'hi desenvolupen es caracteritzen per les seves dimensions reduïdes –vinculen tres o quatre municipis– i el seu extrem grau de cohesió.

Model de transició

Les terres meridionals del Pla de Girona i els contraforts de les Guillerries presenten una estructura territorial peculiar. Hom adverteix l'absència de ciutats molt poblades i, igualment, la manca de localitats amb un potencial demogràfic escàs. En certa manera, aquest espai dóna lloc a un model intermedi entre els dos precedents. Primerament, és un àrea supeditada a la influència de Girona, amb la qual està molt ben comunicada. Per altra banda, el sistema de ciutats es caracteritza per l'absència de nuclis preeminents i subordinats.

En definitiva, és el model propi de les terres meridionals no litorals. La seva superfície es correspon amb un trapezi amb els vèrtexs a Cassà de la Selva, Brunyola, Arbúcies i Vidreres.

– El nivell *superior* de jerarquia explica bona part del comportament territorial d'aquest espai. La plana septentrional manté uns vincles molt estrets amb la ciutat de Girona, que nodreix de treball, béns o serveis aquestes localitats apropades per les vies de comunicació.

– El nivell *intermedi* està mancat de sentit en aquest espai. La capacitat d'atracció de Girona no ha permès la potenciació d'una capital secundària.

– El nivell *inferior* manté una importància molt marginal. Els diversos nuclis tenen tendència a dotar-se ells mateixos d'aquells béns o serveis bàsics que no són adquirits a Girona. En certa manera, hom adverteix una tendència a l'autoabastament. Per aquest motiu, els espais rodals que s'esbossen mantenen un grau de cohesió molt reduït. Els vincles entre els diversos nuclis s'apropen més a la reciprocitat o complementarietat que a les relacions de dependència.

En resum, cada model d'organització territorial privilegia un determinat nivell i margina els restants, de manera que la unitat que és vàlida en un determinat espai resulta ineficaç en un territori veí. Per aquest motiu, qualsevol divisió administrativa haurà de tenir present la dimensió polièdrica del territori i la coexistència d'unitats de significació diversa.

UNA PROPOSTA DE DIVISIÓ TERRITORIAL

Per a cada nivell d'organització espacial, s'ha elaborat una proposta concreta, a excepció del nivell superior, per motius que s'expliciten posteriorment. Els criteris que defineixen cada proposta poden sintetitzar-se com segueix:

– El punt de referència bàsic ha estat les diverses propostes d'organització territorial.

– Els factors essencials per a l'establiment d'unitats territorials són la xarxa urbana i el sistema de comunicacions. En aquest sentit, les dades més emprades han estat el grau d'utilització de les infraestructures viàries i el nivell d'accessibilitat.

– L'establiment de la capacitat d'un nucli està en funció de la seva oferta de béns o serveis. S'ha pres igualment en consideració el nivell d'industrialització.

– La precisió de determinats límits s'ha establert a partir de les imposicions del medi físic o la superposició d'àrees rurals.

NIVELL SUPERIOR

La capacitat productiva forjada durant molts decennis, l'estructura radiocèntrica de la xarxa viària, l'assoliment de la capitalitat comarcal o l'excel·lent emplaçament geogràfic són els principals factors que han fet

incrementar la capacitat d'atracció de Girona fins a assolir el rang de centre primari. Si bé la centralitat de Girona és inqüestionable, el traçat dels límits pot donar lloc a consideracions contraposades. L'anàlisi del nivell superior, és a dir, la redefinició dels límits de l'àrea d'estudi, faria necessària un plantejament global del conjunt del Principat. La coherència de la seva extensió només pot assolir-se si s'insereix en el context de les grans unitats territorials catalanes.

Aquí, ens limitarem a anotar aquelles situacions que posen en dubte els límits concrets de l'organització territorial del Bisbat de Girona.

– Determinades localitats com Susqueda o Osor es mantenen al marge dels comportaments territorials de l'àrea de Girona.

– Al contrari, en determinades ocasions, són els municipis d'Espinelves i Viladrau (Osona) els qui semblen gravitar vers l'àrea d'influència de Girona.

– L'Alt Maresme manté vinculacions molt estretes amb el Baix Maresme, que és en realitat una prolongació del fet urbà barceloní. De fet, si bé històricament resulta evident l'atracció de Girona vers aquests nuclis, avui la centralitat barcelonina semblaria indicar una basculació d'aquestes terres vers Mataró.

– Les localitats del corredor de la Tordera gaudeixen d'un fort dinamisme industrial i residencial definit a partir de l'extensió per l'autopista de les activitats econòmiques de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Sant Celoni seria el centre d'un àrea lliandar entre l'atracció de Girona i Barcelona.

– La forta capacitat de dotació de serveis a la ciutat de Figueres ha condicionat algunes propostes que consideren el territori gironí fragmentat en dues grans unitats (amb les capitals a Girona i Figueres), tal com s'organitzà el territori amb la divisió corregimental.

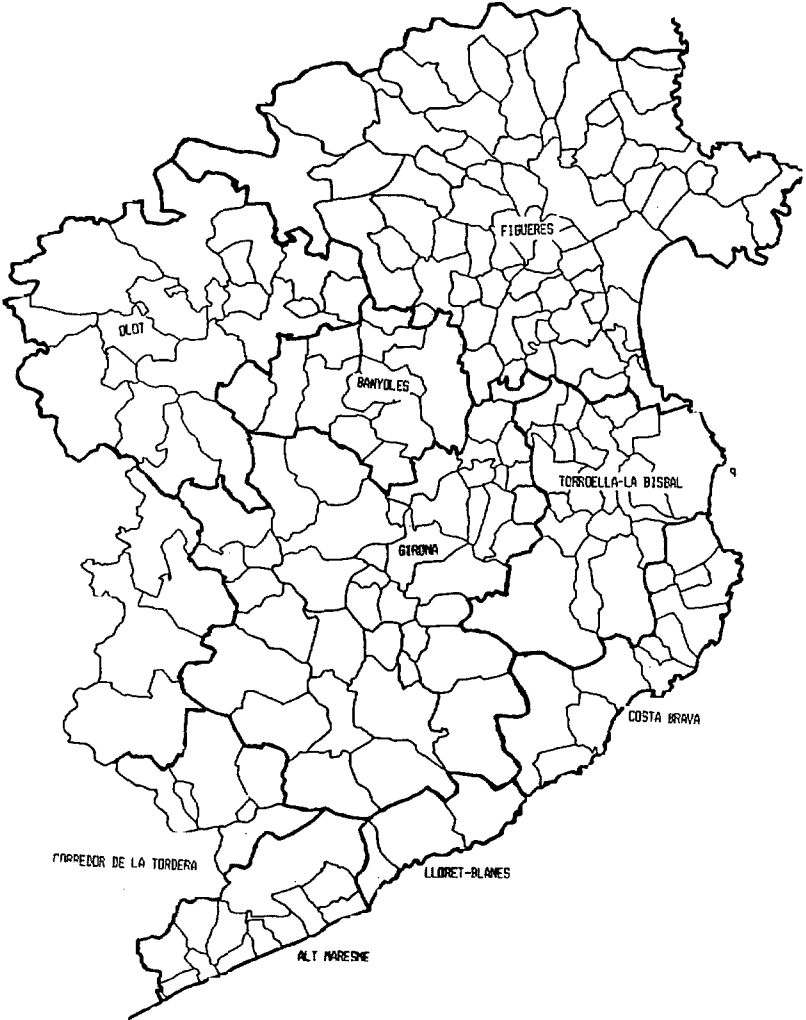
– Els límits vers ponent haurien de reconsiderar els estrets vincles de la muntanya pirinenca gironina amb alguns municipis de la Garrotxa. Seria el cas, per exemple, de la Vall de Camprodon, molt relacionada amb la ciutat d'Olot.

NIVELL INTERMEDI

La proposta d'organització territorial del nivell intermedi queda reflectida en el mapa adjunt. Les divisions proposades procuren ser coherents amb els models de funcionament territorial que havíem plantejat:

– Cinc nuclis centralitzen extenses agrupacions municipals amb escassa dotació demogràfica. En el cas de la Bisbal, la seva centralitat és compartida amb la localitat de Torroella.

PROPOSTA D'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL - NIVELL II

- Diverses agrupacions de municipis litorals marquen una estructura territorial caracteritzada per les condicions de bicefàlia (Palafrugell - Sant Feliu, Blanes - Lloret, Arenys - Malgrat) i per la relativa fragmentació de l'espai.

- La manca d'un nucli vertebrador ha condicionat la vinculació de les terres meridionals a l'òrbita de Girona. Els nuclis perifèrics tenen tendència a gravitar vers centres de curt abast (Sant Celoni). Les àrees establertes són:

1. Olot - la Garrotxa	2. Figueres - Alt Empordà
3. Banyoles - l'Estany	4. Girona
5. Torroella - la Bisbal	6. Costa Brava
7. Lloret - Blanes	8. Alt Maresme
9. Corredor de la Tordera	

NIVELL BÀSIC

La proposta de divisió territorial està igualment basada en la convicció que l'espai gironí respon a tres comportaments oposats. Per aquest motiu, cal distingir entre:

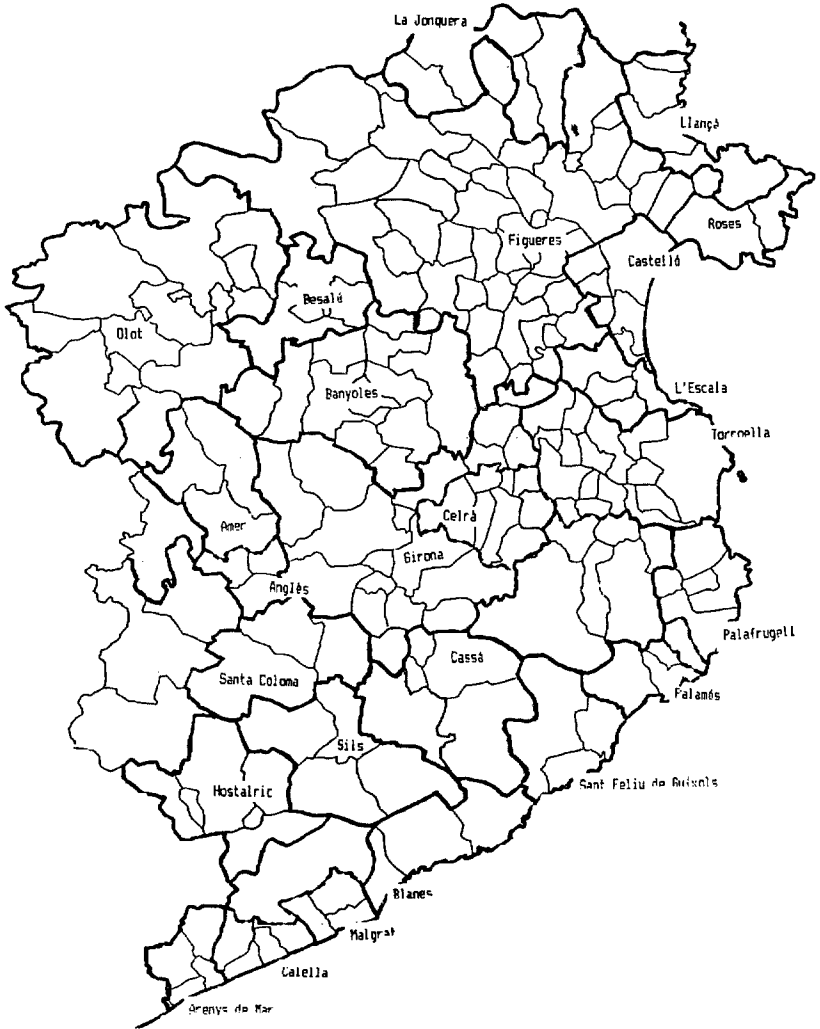
- Les terres septentrionals de l'interior, on les unitats bàsiques s'aproximen a les intermèdies a excepció dels espais marginals i les àrees de llindar.
- El litoral, que es caracteritza per una fragmentació territorial en unitats que destaquen per llur extrema cohesió.
- Les terres meridionals de l'interior, on les unitats bàsiques estan llastades per uns límits imprecisos i un nivell reduït de cohesió interna.

La representació cartogràfica de la proposta d'organització territorial adjunta inclou dos tipus de línies. El traçat discontinu es correspon amb els límits d'assignació més dubtosa.

Les àrees proposades són:

1. La Jonquera; 2. Llançà; 3. Roses; 4. Castelló d'Empúries; 5. L'Escalà; 6. Figueres; 7. Olot; 8. Besalú; 9. Banyoles; 10. Amer-Anglès; 11. Girona; 12. Celrà; 13. Torroella; 14. La Bisbal; 15. Palafrugell-Palamós; 16. Vall d'Aro; 17. Santa Coloma de Farners; 18. Sils - Vidreres; 19. Cassà de la Selva; 20. Hostalric; 21. Malgrat; 22. Calella; 23. Arenys de Mar.

PROPOSTA D'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL - NIVELL III

BIBLIOGRAFIA

- ALBET, Abel (1989), "La fragmentada fesomia del mapa municipal de la província de Girona", a *Revista de Girona*, 133, maig-abril, p. 66-71.
- BARBAZZA, Yvette (1966), *Le paysage humain de la Costa Brava*, París, Armand Collin. (Trad. catal. *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona Ed. 62, 1988).
- BRUNET, J.M.; BUSON, E. (1980), *L'agricultura catalana. Estudi econòmic*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- CABRÉ, Anna (1982), *Previsions demogràfiques per a Catalunya, comarques i municipis grans a l'horitzó 2.000*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Política Territorial.
- LLUCH, Enric i NEL·LO, Oriol (1983), *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya*, Barcelona, Diputació de Barcelona.
- MEDIR, Rosa M. (1986), *Les comarques gironines*, Girona, Diputació de Girona.
- PARALLEDA, M.; COSTA, A. et al. (1988) "Economia i territori: Vers un model de creixement desequilibrat?", a *Jornades. Present i futur de l'economia catalana*, Barcelona, Banca Catalana.